

1992 -ci ilin mayında Azərbaycanın paytaxtı Bakı şəhərində baş verən təlatümlü hadisələrdən 33 il keçir. 1992-ci ilin martında prezident vəzifəsindən istefa verən Ayaz Mütəllibov mayın 14-də ətrafına güc toplayaraq geri dönmüş və Ali Sovetin tribunasından özünü prezident elan etmişdi. Ayaz Mütəllibovun istefası və bir günlük qayıdışı həmin ilin 5 ayını ciddi sürprizlərə yaşayan cəmiyyət üçün gözənilməz oldu.

Xocalıda azərbaycanlılara qarşı dəhşətli soyqırımı törətdilər. Bu, müasir dövrdə erməni separatçı-terrorçuları ilə birlikdə Ermənistan hərbi qüvvələrinin insanlığa qarşı törətdiyi ən kütləvi və ən dəhşətli soyqırımı idi. Azərbaycanın ərazi bütövlüyünə və onun xalqına qarşı çevrilmiş bu müharibədə Azərbaycan rəhbərliyinin öz xalqının deyil,

Bir günlük hakimiyyətin aqibəti

1990-cı illərin əvvəlləri Azərbaycan dövləti üçün ağır sınaqlar dövrü idi. Ölkənin ərazi bütövlüyünün pozulması, Qarabağ savaşı və siyasi böhran Azərbaycanın gələcəyi üçün ciddi təhdidlər yaradırdı. 1992-ci il mayın 14-ü Azərbaycanda baş vermiş növbəti siyasi gərginliklə yadda qaldı. Həmin gün cəmi 2 ay əvvəl istefaya göndərilmiş sabiq prezident Ayaz Mütəllibov vəzifəsinə bərpa olundu. Ali Sovetin həmin gün çağırılmış fövqəladə sessiyası A.Mütəllibovun geri dönüşünü təmin etdi.

Xatırladaq ki, o zamankı Azərbaycan prezidenti Ayaz Mütəllibov Xocalı soyqırımı ilə əlaqədar davamlı istefa tələbləri qarşısında hakimiyyətdən getmişdi. May ayının 14-də isə A.Mütəllibov parlamentin qərarı ilə yenidən prezident elan olunmuşdu. Mayın 15-də Azərbaycan Xalq Cəbhəsinin təşkil etdiyi qüvvələrin parlamenti mühasirəyə alması və ələ keçirməsindən sonra A.Mütəllibov Moskvaya qaçmışdı.

Ayaz Mütəllibovun sonradan prezidentliyə qayıtması əslində Moskvanın planı idi və Mütəllibov buna məcbur edilmişdi. Məqsəd Azərbaycanda 7 iyunda keçiriləcək prezident seçkisini pozmaq idi. Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan 1991-ci ildə öz müstəqilliyini bərpa etsə də, Rusiya Azərbaycana hələ də özünün "arxa bağça"sı kimi baxırdı. Mart ayında Ayaz Mütəllibov istefa verdikdən sonra Rusiyanın bütün ümidləri puç oldu. Azərbaycanda prezident seçkisi elan olundu. Moskva heç cür həzm edə bilmirdi ki, özünün əsarəti altında olan, hər zaman rəhbərini özü təyin etdiyi bir ölkədə prezident seçkisi keçirilsin. Bunu pozmaq, ölkədə xaos yaratmaq üçün bir günün içində, heç bir hüquqi prosedur gözlənilmədən Ayaz Mütəllibov parlamentdə peyda oldu və yenidən prezident elan edildi. Açıq bildirdilər ki, diktatura elan olunur, siyasi fəaliyyət qadağan edilir. Ayaz Mütəllibov hakimiyyəti 1-2 gün saxlaya bilsəydi, Rusiyaya müraciət edəcək və hərbi yardım istəyəcəkdi. Bununla da Azərbaycanda 1920-ci ildə yaşanmış 28 may istilasını təkrarlanacaqdı. Nəticədə gərgin vəziyyət yaranmış, Azərbaycan Xalq Cəbhəsinin öncüllüyü ilə xalq kütlələri meydanlara axışaraq ölkə konstitusiyasının Ayaz Mütəllibov tərəfindən pozulduğu elan edilmiş və Ali Sovetin qarşısında mitinq keçirilmişdi. Xalqın ayağa qalxması mayın 15-də Ayaz Mütəllibovun yenidən hakimiyyətdən getməsi ilə nəticələnmişdi.

1988-ci il fevral hadisələrindən sonra keçmiş Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin separatçı-terrorçu qruplaşmaları və Ermənistan silahlı qüvvələri Dağlıq Qarabağın ələ keçirilməsi uğrunda sovet ordusu sıralarında qulluq edən erməni zabitləri və keçmiş sovet hərbi hissələri azərbaycanlılara qarşı birləşdilər və vahid cəbhədə hərbi əməliyyata başladılar. Əvvəlcə Dağlıq Qarabağın azərbaycanlı yaşayış məskənləri işğal olundu. 1992-ci il yanvarın 15-də Kərkicahan, fevralın 10-da Malibəyli, Quşçular kəndləri əldən getdi, dinc və silahsız əhaliyə divan tutuldu, Xocalı və Şuşanın mühasirə məngənsi daraldı. Tələm-tələsik formalaşdırılmış Azərbaycan könüllülərinin Daşaltı əməliyyatı uğursuz oldu. Erməni və sovet hərbi birləşmələri fevralın ortalarında Qaradağlı kəndini ələ keçirdilər. 1992-ci il fevralın 25-dən 26-na keçən gecə müasir tarixin ən faciəli hadisəsi baş verdi. Erməni hərbi birləşmələri

Moskvanın mövqeyini müdafiə etməsi onu nüfuzdan saldı. Yaranmış hakimiyyət boşluğu ölkənin müdafiə qabiliyyətini daha da zəiflətdi. 1992-ci ilin mayında erməni hərbi birləşmələri Şuşanı ələ keçirdilər. Bununla da faktiki olaraq ermənilər bütün Dağlıq Qarabağın ərazisini işğal etdilər. Növbəti addım Dağlıq Qarabağı Ermənistanla birləşdirən Laçın rayonunun işğalı oldu. Bakıda hakimiyyət uğrunda çekişmələrin kəskinləşməsindən istifadə edən ermənilər Laçını da tutdular. Azərbaycan Xalq Cəbhəsinin hakimiyyəti dövründə davam edən yeni hakimiyyət çekişmələri respublikanın müdafiəsinə ağır zərbə vurdu.

Həmin illər sovetlər birliyi dağılandan sonra meydana çıxan müstəqil dövlətlərin tanınma prosesi gedirdi. Çox mürəkkəb köhnə sistemin dağılıb yenisinin hələ qurulmadığı vaxt idi. Bütün sahələrdə çətinliklər yaranmış, Ermənistan-Azərbaycan münasibətlərinin yeni mərhələsi başlanmışdı. Ölkəmiz müstəqillik prosesinə müharibə şəraitində qədəm qoymuşdu. May hadisələri sabiq prezident Ayaz Mütəllibovun hakimiyyətdə olduğu dövrdə baş verənlərin davamı oldu. Parlamentin özündə də bir sıra xarici dövlətlərin təsiri altına düşən deputatlar var idi. Hakimiyyət uğrunda çekişmələr, xarici qüvvələrin təsir altına saldıqları şəxsləri iqtidara gətirmək cəhdləri parlament daxilində də duyulurdu. Küçələrdə kütləvi aksiyalar keçirilirdi. Milli Məclis də mübarizə meydanına çevrilmişdi. Şuşa və Laçın yalnız Mütəllibov deyil, o dövrdə hakimiyyətə gəlmək istəyənlərin hamısının birgə marağı və fəaliyyəti nəticəsində işğal olundu. Sözsüz ki, burada Mütəllibovun iqtidara gətirməyə çalışanların da günahı vardı. Mütəllibov ikinci dəfə istefa vermək məcburiyyəti ilə üzləşdi, onun qayıdış cəhdi onsuz da vəziyyəti gərginləşdirmişdi. Bu isə şübhəsiz, sonrakı proseslərə mənfi təsir göstərirdi.

Mütəllibovun 14-15 may uğursuz qayıdış cəhdi avantüra idi. Onun arxasında duran qüvvələr isə ölkədə vətəndaş müharibəsi yaratmaq istəyirdilər. Mütəllibov Xocalı faciəsində, Şuşa və Laçının əldən verilməsində ittiham edən AXC-Müsavat cütliyünün özü də sonradan bir neçə rayonun Ermənistan tərəfindən işğalına rəvac verdi. Laçın təhlükədə idi. Erməni qoşunları mayın 8-də Şuşaya girəndən sonra Laçına hücum etməyə tələsmirdilər. Qərribə vəziyyət yaranmışdı. Erməni qoşunları Laçını tutub Ermənistanla quru dəhlizi yaratmağa, Şuşanın Türşu kəndində toplaşan Azərbaycan qoşunlarını isə Şuşanı geri almaq üçün hücumə keçməyə tələsmirdilər. Bu vəziyyət 15 may 1992-ci il tarixinədək davam etdi. Şuşa, 14-15 may hadisələri, Laçının işğalı - bütün bu proseslər 1993-cü ilin 4 iyun Gəncə qiyamı ilə sonuçlandı.